

# İlk dayanacaq qəhrəman Nüvədi kəndi olacaq

## Nüvədinin sonuncu işğalından 33 il keçir



Zəngəzur sıra dağlarının cənub-şərq ötkələrində salınmış, kənd camaatının rəyi soruşulmadan 1929-cu ildə Ermənistanla verilmiş Nüvədi kəndi Araz çayının sol sahilində, bəzi yerlərdə Arazın 15-20 metrliyindən keçən Mincivan-Culfa dəmir yolundan təxminən 1,5-2 kilometr aralıda yerləşir. Başlanğıcını Hüseynbəy çimənliyindən alıb Araz çayına tökülən, uzunluğu təxminən 15-17 km olan Nüvədi (Sələnc) çayının sağ və sol sahillərində, Tütler dibi adlanan ərəzidən başlayaraq iki dağ arasındakı 2 kilometrlik ərəzidə salınmış, 1991-ci il avqust ayının 8-nə kimi azərbaycanlıların yaşadığı qədim kənddir.

Ta keçmişdən əhalinin əsas peşəsi maldarlıq (davarçılıq) olmuşdur. Sonralar təbii şəraitə davam gətirə bilməyib qonşu dağ kəndlərindən Nüvədiyə köçən tayfalar bağçılıqla da (üzüm, əncir, nar və s.) məşğul olublar. Deyilənlərə görə, meyvə ağacları, xüsusən də nar kolları buraya XIX əsr ədəbiyyatımızın böyük nümayəndəsi Seyid Əbülqasim Nəbatinin (1812-1873) vətəni, Cənubi Azərbaycanın Qaradağ vilayətinin Dizmər mahalının Araz çayı sahilindəki Üş-tibin qəsəbəsindən gətirilmişdir. Elmi ədəbiyyatda Atdişi adlanan şirəli, iri dənəli nadir nar növü də kəndə Güney Azərbaycanın Yez kəndindən gətirilib. Nüvədililər indi də bu kimi bir sıra nadir ağac növlərini yaşadıkları bölgələrdə qoruyub saxlayır, ölkəmizə yayırlar. 1997-2000-ci illərdə Türkiyə Respublikasının Van şəhərində işləyərək həmin Atdişi (Yez) nar növünə orada da rast gəldim. Cənubi Azərbaycandan 50-60 kilometr məsafədə yerləşən Vana da bu növ nar kolları İrandan gətirilmişdir. İnsanın ilkin törəmə mənbəyi hələ də sirsiz olaraq qalır. Füzuli şəhərindən 14 km şimal-qərbdə, dəniz səviyyəsinədən 900 metr hündürlükdə yerləşən, daş dövrü insanların yaşadığı Azıx mağara kompleksinin 1960-cı ildə Məmməd Əliyev Hüseyinovun rəhbərliyi ilə AMEA-nın "Paleolit Arxeoloji Ekspedisiyası" tərəfindən aşkar edilmiş Cənubi Qafqazın qədim yaşayış yeri olması haqqında qəti fikir söyləməyə imkan verir. Mağarada Quruçay mədəniyyəti, Aşel mədəniyyəti və Mustye mədəniyyəti dövründə yaşayış olduğu müəyyən edilmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı Azıx mağarasında bir neçə daş məmulatı ilə birlikdə ibtidai insana məxsus çənənin də aşkar olunması, çənə üzərində professor Dəmir Hacıyevin apardığı elmi-tədqiqat işləri də əvvəl deyilənlərə sübutdur. Bütün bunlar göstərir ki, insan bu yerlərdə çox-çox qədimdən yaşayıb, daha ermənilər kimi son 200 ildə bu torpaqlara köçmüşdür.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev demişdir: "...XX əsrin 20-ci illərində, yəni sovet hakimiyyəti təzə qurulan zaman Qafqazda respublikaların sərhədləri yaranarkən Azərbaycana qarşı ədalətsizlik edilmişdir. Azərbaycanın qədim torpaqları olan Zəngəzur mahalı və başqaları Ermənistanla verilmişdir. Bununla əlaqədar Zəngəzurun Araz çayı sahilində yerləşən, qədim Azərbaycan torpağı olan

Mıqrı rayonu da Ermənistanla verilmişdir. Beləliklə, böyük Azərbaycan ilə onun ayrılmaz hissəsi olan Naxçıvan arasında coğrafi nöqtəy-nəzərdən müəyyən çətinliklər yaranmışdır".

Nüvədi kəndi Meğri ərəzisi ilə birlikdə Ordubad qəzasına daxil edilərək, 1849-cu ildə yaradılmış İrəvan quberniyasına, bir neçə il sonra isə mərkəzlə məsafə uzaq olduğuna görə Gəncə quberniyasının Zəngəzur qəzasına qatılmışdır. Zəngəzur 1920-ci ildə Azərbaycan torpaqları hesabına yaradılmış Ermənistan Respublikasına verildikdən sonra Zəngilan rayonu ilə sərhəddə yerləşən Nüvədi kəndi 1929-cu ilə qədər Cəbrayıl qəzasına tabe olmuşdur. Nüvədililər hər hansı bir sənəd almaq üçün və ya məhkəmə işləri ilə bağlı Cəbrayıl qəzasının mərkəzi olan Malakan şəhərinə gedərmişlər. Həmin Malakan şəhərinin adı sovet dövründə dəyişdirilərək əvvəl Qarublaq (Böyükbulaq), sonra Karyagin, 1959-cu ildən isə dahi Azərbaycan şairinin şərəfinə Füzuli şəhəri adlandırılmışdır.

Zaqafqaziya Sovet Federativ Sosialist Respublikası fəhlə, kəndli, qızıl ordu və matros deputatları sovetlərinin Mərkəzi Komitəsi Rəyasət Heyətinin 18 fevral 1929-cu il tarixli iclasının qərarı ilə Nüvədi, Ernəzir və Tuğut kəndləri öz torpaqları ilə Azərbaycan SSR-in Cəbrayıl qəzasından Ermənistan SSR-in Mıqrı qəzasının inzibati idarəçiliyinə verilmişdir (3 №-li Protokol). Bu sənədə 26 noyabr 1968-ci ildə Azərbaycan KP MK-nin Bürosunda da baxılıb, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 7 may 1969-cu il tarixli fərmanı ilə sənəd "qanunlaşdırılıb", kəndlər Zəngilan rayonunun tərkibindən çıxarılıb. Nüvədililər dəfələrlə yuxarı instansiyalara müraciət etsələr də, hüququ əsas olmayan bu fərmanı ləğv edə bilməyiblər.

Tarixi faktlar sübut edir ki, təxminən 1000-1500 illik keçmiş olan Nüvədi kəndi Sələnc çayının kənarında yerləşən, xarabalığa çevrilmiş Kəndçay kəndi və Ataman, Angizet, Qarçinik, Ernəzir, Sultan Səlim kimi digər qədim dağ kəndlərinin hesabına yaradılmışdır. Nüvədililər öz kəndlərinin əsasını qoyulmasını iki əfsanəvi şəxsə - Məlik Əbil və Məlik Abbasın adı ilə əlaqələndirirlər. Çox-çox illər əvvəl bu iki əmioğlu yaxın adamları ilə birgə Kəndçayı adlanan yerdən köçüb gələrək indiki Nüvədinin şimal tərəfində, Sələnc çayı sahilində kənd salmış, kəndin adını burada yaşamış ulu babaları Kəlbə Kazımın şərəfinə Kazımlı qoymuşlar. Köhnə kənd xarabalıqlarına baxarkən söyləmək olar ki, Sultan Səlimdə, Qaracı yurdunda (Qorçinik), Kəndçayda, Peyğəmbər

izində, Əbdül-Atada, Cavgittə, Ataman düzündə, Ernəzirdə (Yernəzir) və s. ərəzilərdə insanlar tayfa-tayfa yaşayırmışlar. Təbiətin yaratdığı çətinliklər bu tayfaları bir yerə toplaıb birgə yaşamağa məcbur etmişdir. Kazımlılar da yaz vaxtı daşqından çox ziyan çəkdiklərinə görə indiki Nüvədi ərəzisinə köçmüşlər.

Nüvədinin adı haqqında bir neçə müxtəlif fərziyə, fikir var. Onlardan ikisini açıqlamaq istəyirəm. Kazımlılar onu "Novdeh", yəni "Yenikənd" və ya "Təzəkənd" (farsca "nov" yeni, təzə, "deh" isə kənd deməkdir) adlandırmışlar.

Atam Əhməd Əliyevin "Azərbay-



can dilinin Meğri şivələri" (Bakı, "Elm", 2003-cü il, 581s., 2-ci nəşr Bakı, "Elm", 2023-cü il, 482 s.) monoqrafiyası bu ərəzilərin ən qədim Azərbaycan torpaqları olduğunu bir daha təsdiqləyir. Əhməd Əliyev müəllim toponimlərin izi ilə gedərək kəndin ilk adının Nohvadi ("noh" farsca doqquz deməkdir) - doqquz vadinin kəşiydiyi ərəzidə olduğunu üçün Nohvadi adlandırıldığını söyləyirdi. Bu söz zamanla dəyişərək Nügədi, Nüyədi, Nüvədi və s. şəkillərə düşmüşdür.

Nüvədililərin onuncu ulu babası Əbil kişiylə mülk rütbəsi I Şah Abbasın (1587-1629) dövründə verilmişdir. Xatırladım ki, Şah Abbas Şah İsmayılın (1501-1524) nəticəsi, Şah Təhmasibin (1524-1576) nəvəsi, Məhəmməd Xudabəndinin (1578-1587) oğludur.

Xatirələrdə yaşayan onuncu babamız Əbil kişinin ölmə ayağında Nüvədi-ni, Kəndçayın yurd yerlərini, vətənin səfalı yaylaqlarını yada salıb çəkdiyi bayatlar nüvədililərin dilindən indi də düşür:

*Əzizim dilə bir də,  
Saxamı dilə bir də.  
İçəydim Köhlan suyun,  
Çıxaydım Dülə bir də...*

Bayatda anılan Savxa, Dül yurdu, Köhlan bulağı çadğaz Nüvədi gənclərinin görmədiyini kəndimizin dilbər gənclərindənədir.

**"Əminəm ki, gün gələcək, Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımız tarixi diyarımız olan Qərbi Azərbaycana qaydacaqlar!"**

**İlham Əliyev**

Qədim Kəndçay kəndinin sağında, 1,5-2 km hündürlükdə yuxarı dağ Əbdül-Ata, aşağısında isə dərə Əbdül-Ata ziyarətگاهی yerləşir. 1991-ci ildə Nüvədi ermənilər tərəfindən üçüncü dəfə işğal olunana qədər kənd camaatı həmin abidələri tez-tez ziyarət edirdi.

Nüvədi kəndindəki Qarçay yazıları öz qədimliyi, mükəmməlliyi, ümumtürk tarixi üçün əhəmiyyəti baxımından "Orxon-Yenisey" abidələrindən geri qalmır. Kənd ərəzində yerləşən Baba Hacı ziyarətگاهیni tədqiqatçılar Babəkin adı ilə əlaqələndirirlər.

Qərbi Zəngəzurun Mıqrı rayonunun Nüvədi kəndinə anadan olmuş bir azərbaycanlı kimi bu bölgə haqqında bildiklərimi oxuculara çatdırmağı özümə borc bilirəm. Doğma yurdumuzu parçalayan, Naxçıvanı Azərbaycanın qalan hissəsindən ayıran 45 kilometrlik məsafənin 24 kilometri Nüvədi kəndinin ərəzisinə düşür. İşğala qədər Naxçıvana və İrəvana gedən qatarlar Zəngilan rayonunun qonşu Ağbənd kəndi ilə Mıqrı rayonunun Astazur kəndi arasında (Ağbənd stansiyasından sonra) üç yerdə - Nüvədi ərəzində bir yerləşən Sığırda, sonra stansiya Nüvədidə (Gəmidüzü), daha sonra rəzeyd Nüvədidə bir neçə dəqiqə dayanırdı. Rəzeyd Nüvədidən ermənilər yaşayan Astazur kəndinə kimi ərazi sət dağlıq olduğuna görə də-

var, Nüvədi-Aldərə yolunun çəkilməsi artıq xərdirdir. Bununla onlar həm Bakı-Naxçıvan yolunu 140 km uzadırlar, həm də payız-qış aylarında dağ şəraitində gediş-gəlişi mümkünsüz edirdilər.

Nüvədi şəhər tipli müasir kənd idi. 1940-cı ildə inşa olunmuş Bakı-Culfa dəmir yolu buradan keçmiş, 1949-cu ildə kəndə elektrik işığı çəkilmişdi. Nüvədidə iki və üçmərtəbəli yaşayış evləri, müasir məktəb binası, xəstəxana, poçt, teleqraf, əmanət kassası, baytarlıq məntəqəsi, bir sözlə, lazım olan bütün sosial-mədəni xidmət sahələri var idi. Hər evdə televizor, telefon, maye qaz balonlarından istifadə olunurdu. Nüvədi

qadınlarının toxuduğu xalı və kilimlər, rəngbərəng geyimlər, xurcunlar, yun corablar və s. adamı valeh edirdi. Nüvədinin çirşini, çadırını, qoz və palıd ağaclarının koğuşunda arılar bağladığı balı, ovçuların ovladığı kəklikləri, dağ keçiləri, cüyürləri nüvədililər indi də xoş ovqatla xatırlayırlar.

Nüvədi öz gözəlliyi, təbii sərvətləri, dadlı meyvələri, şəffaf bulaqları, Baba Hacı, Sultan Səlim, Əbdül Ata kimi tarixi abidələri ilə ad çıxarmışdı. Ərazisinə görə Ermənistanın ən böyük kənd idi. Nüvədinin 19 min hektarlıq torpaq sahəsinin 16 min hektarı əkinə, bağçılığa yararlı idi. Kənd hər il dövletə 1000 ton nar, 500 ton üzüm, 100 ton əncir, 16 ton yun, 90 ton ot, orta hesabla hər gün 2 ton süd verirdi (Əhməd Əliyev. "Nüvədi axırcan vurmuşdu...", Respublika qəzeti, 12 fevral 1998-ci il). Meyvə plantasiyalarının salınmasında kənd rəhbərlərindən Aslan Məmmədovun, Yaddulla Quliyevin, İnaşallah Cəfərovun, Əhməd Əliyevin, Məhəş Abbasovun, Cəlal Əliyevin, Həzi Musayevin, Həsən Musayevin, Mayıl Əmənovun, Nadir Cəfərovun, Məmməd Rüstəmovun və başqalarının xidmətləri həmişə iftixarla yad olunur.

Ermənilər ilk dəfə 1918-ci ildə Zəngəzurun bir hissəsini, o cümlədən Mıqrının azərbaycanlılar yaşayan kəndləri ilə birgə Nüvədi işğal edərək soydaşlarımızın bir qismini dənizə göndərərək məhv etmişdilər. Həmin ilin payızında isə nüvədililər daşnakların hücumlarına davam gətirə bilməmiş, Araz çayını keçərək qonşu İran dövlətinin Mison kəndinə, eləcə də Ordubad və Zəngilan bölgələrinə pənah aparmışdılar.

O vaxt kəndin hörmətli adamlarından olan Mustafa uşaqları - Kərbəlayı Nəbi, Ələsgər, Cahangir qardaşları, Malik Əjdər, Kərbəlayı Ələkbər qardaşları, Kərbəlayı Əhməd Əliyev oğlu İsmayıl, Durna oğlu Aslan, Hacı Musa

oğlu İsrəfil, Əsəd bəy oğlu Fərhad bəy, Xanlar bəy, Məşədi Həsən Əliyev oğlu Məşədi Seyfulla, Kərbəlayı Hüseyin oğlu Qara Yunus, Əsəd oğlu Aslan, İsrəfil oğlu Gödək Qara, Hacı Qulu oğlu Məşədi Zeynal, Məşədi Heydər oğlu, Kərbəlayı Fəroc oğlu Abdulla, Məşədi Oruc oğlu Kərbəlayı İsmayıl, Rüstəm oğlu Gürşad, Kərbəlayı Əli oğlu İldırım, Kərbəlayı Məhərrəm oğlu Abbas, Kərbəlayı Babat oğlu Oruc, Ağalar qardaşları və başqaları öz mal-qarasını satıb silah almış, kənddən çıxarsalar da, düşməni rahat buraxmayıb ona qan uddurmuşdular. Bu qəhrəmanlar o vaxt Nüvədi camaatının torpağı əkilib-əccəməsi, məhsulunu Misonə və qacqınlıq şəraitində yaşadığı digər yerlərə aparması üçün şərait yaratmışdılar.

**davamı növbəti sayımızda**



**İsmayıl Əliyev, Bakı Dövlət Universitetinin kafedra müdiri, professor**